

Sugerowane cytowanie:

Wach, K. (2017). Ewolucja uppsalskiego modelu internacjonalizacji przedsiębiorstwa: w kierunku nielinearności procesu umiędzynarodowienia. W: M. Maciejewski, K. Wach (red.), *Handel zagraniczny i biznes międzynarodowy we współczesnej gospodarce*. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, s. 159-169.

Ewolucja uppsalskiego modelu internacjonalizacji przedsiębiorstwa: w kierunku nielinearności procesu umiędzynarodowienia*

Krzysztof Wach

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Wydział Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Katedra Handlu Zagranicznego
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków
e-mail: wachk@uek.krakow.pl

Streszczenie:

Celem artykułu jest syntetyczne omówienie procesu transformacji uppsalskiego modelu internacjonalizacji przedsiębiorstwa od pierwotnego modelu z 1977 aż po najpełniejszy uppsalski model globalizacji z 2014 roku. Artykuł omawia łącznie 6 modeli zaproponowanych przez Johanssona i Vahlne (z lat 1977, 2009, 2010, 2011, 2013, 2014) pokazując drogę ich transformacji i ewolucji, a model z 2014 roku zawiera już uwarunkowania innowacyjności i branż wysokich technologii high-tech. Artykuł bazuje na przeglądzie literatury – źródłach pierwotnych prezentujących koncepcje autorów modeli uppsalskich.

Słowa kluczowe: model uppsalski; internacjonalizacja przedsiębiorstwa; modele etapowe

Klasyfikacja JEL: F23, M16

* Niniejsza publikacja powstała w ramach projektu badawczego OPUS 6 pt. „Wzorce internacjonalizacji małych i średnich przedsiębiorstw działających w branżach high-tech” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr umowy 2013/11/B/HS4/02135) w latach 2014–2017.

1. WSTĘP

Początki etapowego (procesowego) podejścia do umiędzynarodowienia przedsiębiorstw datowane są na połowę lat 70. XX wieku i związane są ze szwedzkimi naukowcami pracującymi w Uppsala, stąd modele przez nich proponowane określane są jako modele uppsalskie. Pierwotny model uppsalski był następnie rozwijany przez licznych autorów, stąd w literaturze przedmiotu istnieje wiele modeli, jak się je określa hybrydowych. Ostatnio J. Johanson oraz J.-E. Vahlne jako pierwotni autorzy tego modelu zaproponowali kilka modyfikacji swojej koncepcji teoretycznej, w literaturze takich zrewidowanych modeli ich autorstwa można pięć. Kolejne modele były odpowiedzią na pojawiającą się krytykę, a przez to uwzględniały nowsze podejścia teoretyczne, rozwijane w literaturze później.

Celem artykułu jest syntetyczne omówienie procesu transformacji uppsalskiego modelu internacjonalizacji przedsiębiorstwa od pierwotnego modelu z 1977 roku, przez modele z lat 2009, 2010, 2011 i 2013, aż po najpełniejszy uppsalski model globalizacji z 2014 roku. Ostatni z modeli zawiera już uwarunkowania innowacyjności i branż wysokich technologii high-tech.

2. PIERWOTNY MODEL UPPSALSKI (1997)

Twórcami modelu uppsalskiego są J. Johanson oraz J.-E. Vahlne (1974; 1977; 1990), choć swój udział miał także F. Wiedersheim-Paul (Johanson & Wiedersheim-Paul, 1975). Internacjonalizacja małego i średniego przedsiębiorstwa jest tutaj traktowana jako inkrementalny proces zaangażowania międzynarodowego na skutek procesu uczenia się, przy czym inkrementalność rozumiana jest jako konsekwencja serii decyzji. Model ten zakłada schodkową ekspansję w czterech etapach (Johanson & Wiedersheim-Paul, 1975, s. 307):

1. Brak regularnej działalności eksportowej;
2. Eksport przez niezależnych pośredników;
3. Filie handlowe;
4. Filie produkcyjne.

Te cztery etapy związane są z większym zaangażowaniem zasobów prowadzącym do różnego doświadczenia rynkowego i wiedzy rynkowej. Pierwszy etap związany jest z brakiem zaangażowania przez przedsiębiorstwo swoich zasobów w działalność eksportową, co oznacza niemożliwość uzyskać wymaganej wiedzy o rynkach zagranicznych. Drugi etap, na zasadzie przeciwieństwa, pozwala przedsiębiorstwu na uzyskanie regularnych informacji o zagranicznych rynkach zbytu, co oczywiście związane jest z zaangażowaniem rynkowym. Etap trzeci związany jest z kontrolowanym kanałem informacji, który pozwala przedsiębiorstwu pozyskiwać informacje z rynku. Etap ten pozwala również na zdobycie bezpośredniego doświadczenia o czynnikach zasobowych determinujących dalszy proces internacjonalizacji. Etap czwarty oznacza jeszcze większe zaangażowanie zasobów. Sekwencja ta przez samych Autorów określana jest jako ustalony łańcuch, czy ustalony porządek serii (*establishment chain*).

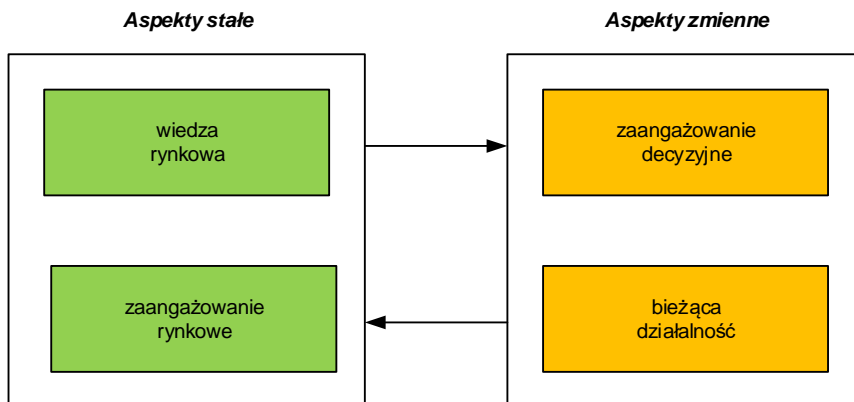
Rozbudowując model, uszczegółowiono go dzieląc czynniki na statyczne i dynamiczne. Istotą modelu (Rys. 1) jest zatem stan internacjonalizacji określony matematycznie jako $\Delta I = f(l \dots)$. Wejściowe zmienne stałe (wiedza rynkowa oraz zaangażowanie rynkowe) wpływają na zmienne dynamiczne (zaangażowanie rynkowe oraz bieżąca działalność). Poziom internacjonalizacji jest uzależniony od towarzyszącego ryzyka (Johanson & Vahlne, 1977, s. 30), zapisanego matematycznie jako:

$$R_i = C_i + U_i \quad (1)$$

gdzie:

- R_i - występujące ryzyko rynkowe na rynku i ;
- C_i - występujące zaangażowanie rynkowe;
- U_i - występująca niepewność rynkowa.

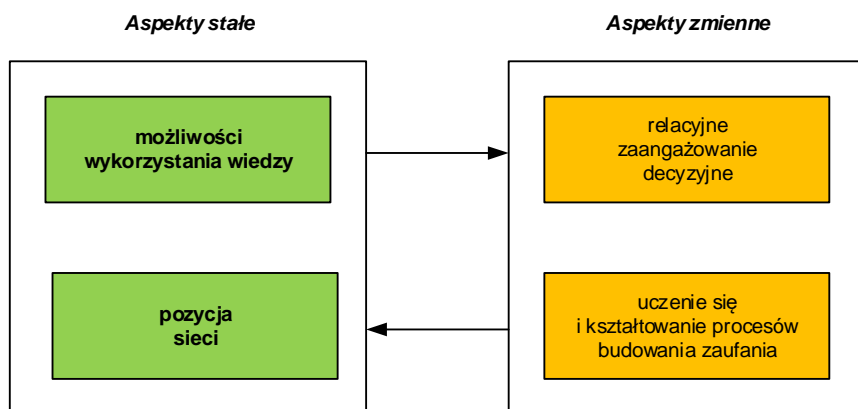
W efekcie dynamicznego procesu etapowego dochodzi do przyrostu ryzyka (ΔR_i). Skala dalszej internacjonalizacji będzie zatem ograniczona zaangażowaniem rynkowym ($\Delta R_i = U_i \cdot \Delta C_i > 0$), natomiast same decyzje będą ograniczane niepewnością według formuły $\Delta R_i = \Delta U_1 \cdot (C_i + \Delta C_i) + \Delta C_i \cdot U_1 < 0$.

Rysunek 1. Pierwotny model uppsalski Johansona oraz Vahlne'a z 1977 roku
Źródło: (Johanson & Vahlne 1977, s. 26; 1990, s. 12).

3. USIECIOWIONY MODEL UPPSALSKI (2009)

J. Johanson oraz J.-E. Vahlne (2009) zaproponowali zmodyfikowaną wersję swojego etapowego modelu z 1977 roku adaptując go do podejścia sieciowego (Rys. 2). Model ten zakłada, że przedsiębiorstwo jest osadzenie (*embedded*) w aktywnej sieci skupiającej wzajemnie zależne podmioty. Podobnie jak w pierwotnym modelu, zawiera on cztery wzajemnie powiązane zmienne, dwie stałe związane z magazynowaniem wiedzy oraz dwie zmienne związane z przepływem wiedzy. Zmienne te warunkują dynamiczny kumulatywny proces uczenia się, ale także zaangażowanie w budowanie zaufania (Johanson & Vahlne, 2009, s. 1423). Wzrastający poziom wiedzy ma pozytywny lub negatywny wpływ na budowanie zaufania. Istotną zmianą w stosunku do modelu pierwotnego jest wprowadzenie pierwiastka teorii przedsiębiorczości przejawiającego się w rozpoznawaniu możliwości wynikających z posiadanej wiedzy (*recognition of opportunities to the knowledge*). Okazje te konstytuują wiedzę, stanowiąc jej podzbiór, obok potrzeb, kompetencji, strategii oraz relacji sieciowych (Johanson & Vahlne, 2009, s. 1424). Ponieważ proces internacjonalizacji następuje w obrębie sieci, stąd zmienna 'zaangażowanie rynkowe' z pierwotnego modelu została zastąpiona przez zmienną 'pozycja sieci', bowiem relacje sieciowe warunkują proces internacjonalizacji. Uczenie się przez budowanie zaufania, jako jedna z dwóch zmiennych dynamicznych, wyraża wynik bieżącej działalności. Przyczynia się to do zwiększenia posiadanej wiedzy. Ostatnia zmienna modelu została jedynie uzupełniona w stosunku do pierwotnej koncepcji o atrybut 'relacyjne', aby podkreślić kluczową rolę sieci w procesie decyzyjnym.

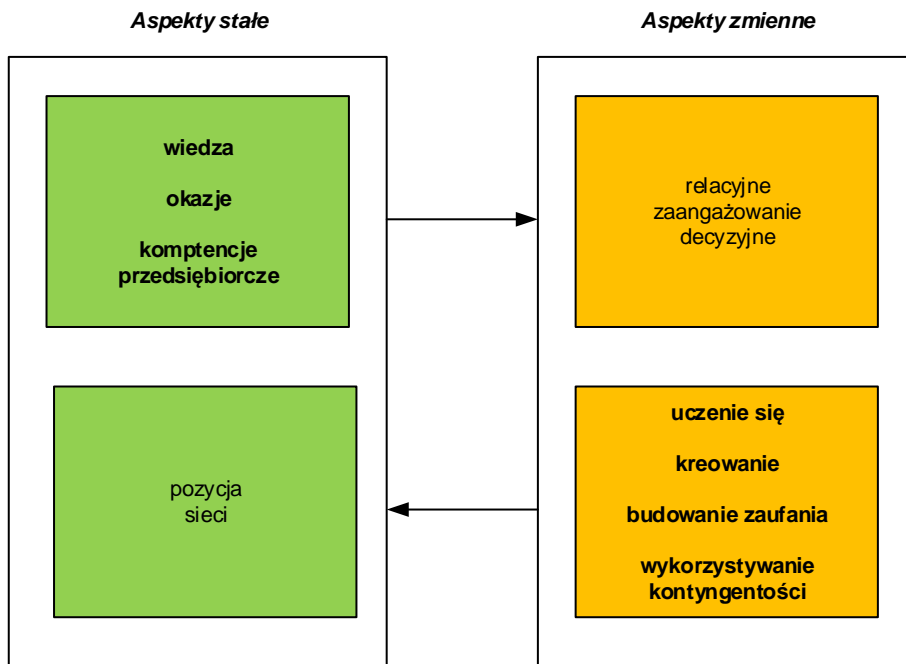
Rysunek 2. Sieciowy model uppsalski z 2009 roku
Źródło: (Johanson & Vahlne 2009, s. 1424).

4. PRZEDSIĘBIORCZY MODEL UPPSALSKI (2010)

Dowodem na wzrastającą popularność modeli przedsiębiorczości międzynarodowej jest już trzecia w ujęciu chronologicznym, modyfikacja modelu uppsalskiego (1977, 2009, 2010), która jest próbą operacjonalizacji modelu z 2009 roku (Rys. 3). Modyfikacja polega na zaimplementowaniu teorii przedsiębiorczości, na dość szczegółowym poziomie, co wpisuje ten model niewątpliwie w szkołę przedsiębiorczości międzynarodowej, która przeżywa obecnie swój dynamiczny rozkwit.

Poniżej w opisie zmodyfikowanego modelu omówiono jedynie zmiany, ogólna koncepcja bazuje na modelu z 2009 roku i te elementy nie są ponownie omawiane, gdyż zostały już omówione wcześniej. Zmienne dynamiczne rozbudowano o nową – wykorzystywanie kontyngentności¹, które to niekoniecznie są ze sobą powiązane, bowiem wynikają one z nieliniarnej dynamiki otoczenia. Autorzy tej rewizji modelu (Schweizer, Vahlne & Johanson, 2010, s. 365) podkreślają, że dynamika modelu jest obustronna, zmienne stałe i dynamiczne wzajemnie oddziałują na siebie. Strategiczne decyzje prowadzą przedsiębiorstwo na nieznanne rynki, które cechuje Knightowska niepewność. Wysoka niepewność zmusza przedsiębiorstwa do stopniowego zaangażowania się w działalność na nowych rynkach, przy czym wraz z oczekiwanym obniżeniem się poziomu niepewności dokonują korzystnego zaangażowania. Wrażliwość przedsiębiorcza zmusza przedsiębiorstwa do obserwacji otoczenia, gdyż radykalne zmiany w otoczeniu mogą podwyższyć poziom niepewności. Pomiędzy przedsiębiorstwami działającymi w sieci zachodzi proces eksperymentalnego uczenia się, a wraz ze wzrostem zaufania i relacji, angażują się one wspólnie w proces umiędzynarodowienia. Może to jednak

¹ Teoria przedsiębiorczości bardzo często odwołuje się kontyngentności (contingencies), co jest nawiązaniem do filozoficznej teorii kontyngentyzmu. Są nimi przedsiębiorca, okazja rynkowa, organizacja przedsiębiorstwa oraz zasoby. Pomiędzy tymi zmiennymi dochodzi do interakcji, jednak nie opartych na konieczności, a na ludzkim subiektywizmie, który cechuje przedsiębiorcę. Te interakcje są kwintesencją procesu przedsiębiorczego (Wickham, 2006, s. 223).

Rysunek 3. Przedsiębiorczy model uppsalski z 2010 roku
 Źródło: (Schweizer, Vahlne & Johanson, 2010, s. 365).

spowodować dwuczłonową relację, w której przedsiębiorstwa partnerskie tracą swoją niezależność na skutek wzajemnego dostosowania się, co z kolei prowadzi do wzajemnej kontroli. Relacje dwuczłonowe intensyfikują współpracę w sieci, gdyż nawiązanie współpracy przez jednego z partnerów pociągają za sobą drugiego partnera.

Zmienne stałe również uległy modyfikacji. W analizie uwzględnia się zasoby zarówno materialne, jak i niematerialne, a wiedza jest tutaj rozumiana jako wiedza przedsiębiorcza oraz wiedza organizacyjna (całego przedsiębiorstwa). Wiedza i umiejętność odkrywania okazji rynkowych jest motorem napędzającym proces przedsiębiorczy, który jest kluczowym elementem modelu w perspektywie przedsiębiorczości. R. Schweizer, J.-E. Vahlne, J. Johanson [2010, s. 346] podkreślają kluczową rolę identyfikowania okazji rynkowych, jako kwintesencję przedsiębiorczości. W modelu czynnik ten jest traktowany jako rozpoznawanie wartości nowych informacji i idei, które niejednokrotnie zachodzą przypadkowo (*accidental discovery*) w rozumieniu I. Kirznera. Mechanizm działania pozostałych dwóch zmiennych jest analogiczny, jak w poprzednim modelu, choć są tłumaczone w nurcie teorii przedsiębiorczości.

Proces podejmowania decyzji stanowiący podstawę zmiennej dynamicznej ‘relacyjne zaangażowanie decyzyjne’ (Schweizer, Vahlne, & Johanson, 2010, s. 347) rozpatrywany jest przez pryzmat koncepcji efektuacji (*effectuation*) jako

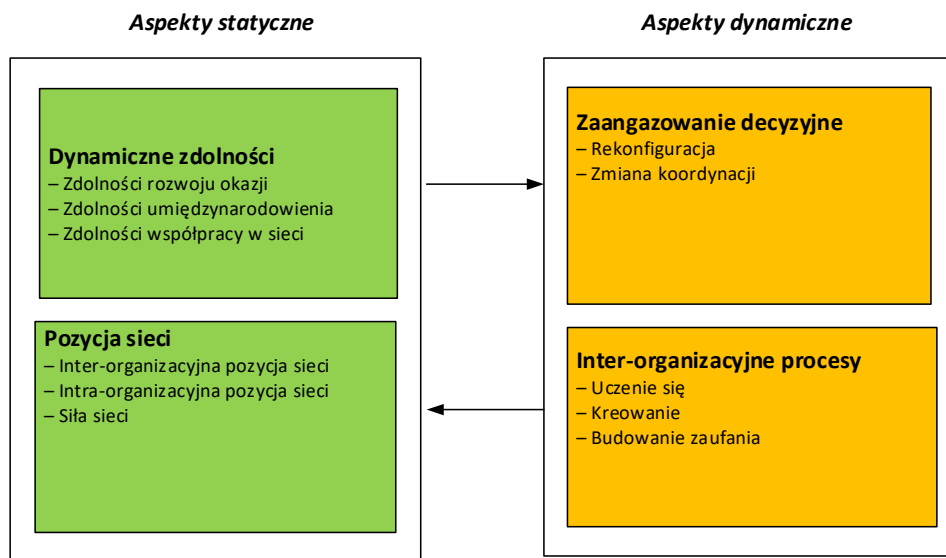
przeciwieństwa kauzacji (*causation*). Koncepcja procesu efektuacji została wprowadzona do teorii przedsiębiorczości przez S.D. Sarasvathy (2001)², a następnie rozwinięta wspólnie z N. Drew (Drew & Sarvasvathy, 2002). Obecnie jest chętnie podejmowana przez licznych autorów z zakresu przedsiębiorczości, zwłaszcza w ostatnim okresie. Przedsiębiorca jest w tej koncepcji utożsamiany z efektuatorem (*effectuator*). Perspektywa procesu efektuacji, początkowo stworzona do wyjaśnienia mechanizmu powstawania nowych przedsiębiorstw, przez Autorów przedsiębiorczego modelu uppsalskiego została wykorzystana do analizy procesu decyzyjnego dotyczącego umiędzynarodowienia przedsiębiorstwa w sieci (Schweizer, Vahlne, & Johanson, 2010, s. 347). Zmodyfikowany model wykorzystuje również przedsiębiorczą „koncepcję dynamicznych kompetencji jako procesu strategicznego i organizacyjnego, który stwarza wartość na dynamicznych rynkach poprzez odpowiednie przekształcanie zasobów w nowe tworzące wartość strategie” (Schweizer, Vahlne, & Johanson, 2010, s. 349).

5. PIERWSZY ZGLOBALIZOWANY MODEL UPPSALSKI (2011) – KOORDYNACJA SIECI

Ze względu na rosnącą popularność procesów globalizacyjnych, a zwłaszcza globalnego wymiaru biznesu w latach 80. oraz 90. XX wieku, J.-E. Vahlne, I. Ivarsson oraz J. Johanson (2011) zdecydowali się opracować uppsalski wariant procesu globalizacji przedsiębiorstwa, przy czym globalizacja jest przez tych autorów rozumiana jako próba optymalizacji działalności biznesowej w zakresie konfiguracji i koordynacji systemów, przy czym konfiguracja dotyczy projektowania łańcucha wartości, a koordynacja dotyczy zależności pomiędzy poszczególnymi jednostkami danego przedsiębiorstwa działającego na globalnym rynku. Proces globalizacji przedsiębiorstwa jest tutaj rozumiany jako zawiła droga do globalnego przedsiębiorstwa, natomiast proces internacjonalizacji jest tutaj rozumiany jako przejście od krajowego, do międzynarodowego, a następnie do wielonarodowego przedsiębiorstwa (Vahlne, Ivarsson & Johanson, 2011, s. 2).

Zrewidowany model bazuje na założeniach poprzednich modeli, zwłaszcza na podejściu sieciowym oraz przedsiębiorczym procesie rozpoznawania i wykorzystywania okazji rynkowych. Trzy zmienne (dwie statyczne oraz jedna dynamiczne) zostają niezmienione i przeniesione z poprzedniej wersji modelu. Wprowadzona zostają nowa zmienna dynamiczna – rekonfiguracja i koordynacja, która jest typową cechą dla procesu globalizacja przedsiębiorstwa (Vahlne, Schweizer, & Johanson, 2012). Stopień globalizacji przedsiębiorstwa wzrasta w wyniku wdrożenia decyzji i działań w zakresie rekonfiguracji oraz zmiany koordynacji w obrębie przedsiębiorstwa i jego podległych jednostek (Rys. 4).

² Za twórczynią tej koncepcji warto przytoczyć definicję: „procesy efektuacji wykorzystują zestaw danych środków i skupiają się na wyborze między możliwymi skutkami, które można stworzyć z tego zestawu środków” (Sarasvathy 2001, s. 245). Inaczej jest to zatem zbiór zasad podejmowania decyzji przez przedsiębiorców, który można zastosować w sytuacjach niepewności. Z kolei „procesy kauzacji wykorzystują dany partykularny efekt i skupiają się na wyborze między środkami tworzącymi ten efekt”, co w uproszczeniu opisuje podejmowanie decyzji z wykorzystaniem metod heurystyki zakorzenionych w prognozowaniu.

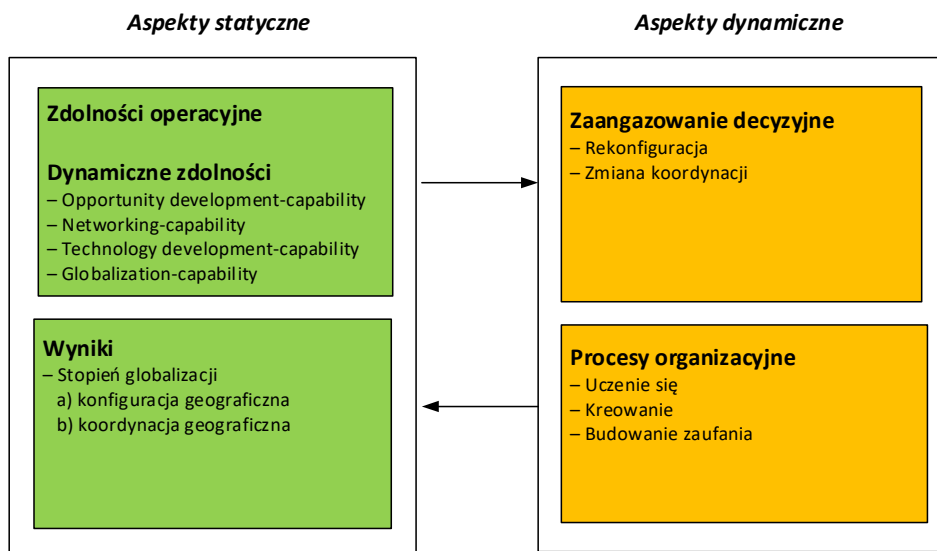

Rysunek 5. Transnarodowy model uppsalski z 2013 roku

Źródło: (Johanson & Vahlne 2013, s. 200).

7. DRUGI ZGLOBALIZOWANY MODEL UPPSALSKI (2014) – PEŁNA GLOBALIZACJA I JEJ WYNIKI

Najnowsza aktualizacja modelu Uppsali z 2014 r. próbuje zaangażować wszystkie poprzednie podejścia, w tym podejście do sieci, międzynarodową teorię przedsiębiorczości, podejście high-tech i innowacji, które są połączone w całość jako rozwinięte spojrzenie na rolę zasobów *sensu largo*, umieszczone w modelu jako zmienne zwane zdolnościami operacyjnymi i zdolnościami dynamicznymi (Rys. 6). Proces uczenia się i modele oparte na wiedzy wyrażają się w zmiennych procesach organizacyjnych. J.-E. Vahlne oraz I. Ivarsson (2014, s. 227-247) budują swój model na podstawie pierwotnego modelu z lat 70. XX wieku (Johanson & Vahlne, 1977) oraz czterech kolejnych modyfikacji uwzględniających podejście do sieci (Johanson & Vahlne, 2009)), międzynarodową teorię przedsiębiorczości (Schweizer, Vahlne & Johanson, 2010), jak również międzynarodową koordynację sieci (Vahlne, Ivarsson, & Johanson, 2011; Vahlne & Johanson, 2013) oraz koncepcję przedsiębiorstw transnarodowych (Johanson & Vahlne, 2013). Jest to już drugi zglobalizowany model uppsalski, nazywany przez autorów jako procesowy model globalizacji przedsiębiorstwa (*The Uppsala Globalization Process Model*). Po raz pierwszy w modelu tym pojawiają się wyniki procesu internacjonalizacji – globalizacji, określane jako stopień globalizacji (*degree of globalization*).

Rysunek 6. Drugi zglobalizowany model uppsalski z 2014 roku

Źródło: (Vahlne & Ivarsson, 2014, p. 242).

8. PODSUMOWANIE

Pierwotna wersja modelu uppsalskiego z 1977 roku została zrewidowana aż pięciokrotnie. Pierwsza modyfikacja nastąpiła pod wpływem rozwoju podejścia sieciowego do procesów umiędzynarodowienia przedsiębiorstw, w efekcie czego w 2009 roku zaproponowany został usieciowiony model uppsalski. Wraz z powstaniem przedsiębiorczości międzynarodowej (koniec lat 80. oraz połowa lat 90. XX wieku) oraz dynamicznemu rozwojowi tej szkoły (w pierwszej dekadzie XXI wieku) w 2010 roku zaproponowany przedsiębiorczy model uppsalski jako już drugą rewizję modelu pierwotnego. Trzecia modyfikacja z 2011 roku to wprowadzenie do modelu międzynarodowej koordynacji sieci, czyli stworzenie pierwszego, wstępnego modelu uppsalskiego mówiącego o globalizacji. Rok 2013 przynosi kolejną rewizję modelu, tym razem w koncepcji pojawiają się dynamiczne kompetencje, a model wyjaśnia fenomen przedsiębiorstw wielonarodowych i korporacji transnarodowych. Najnowsza rewizja modelu została opublikowana w 2014 roku i wprowadza ona uppsalski model globalizacji przedsiębiorstwa, bazujący na wszystkich wcześniejszych koncepcjach, a dodatkowo wprowadzający do modelu stopień globalizacji jako wyniki procesu umiędzynarodowienia przedsiębiorstwa. Choć modele etapowe są często krytykowane w literaturze przedmiotu, nadal są mimo to powszechnie wykorzystywane w badaniach empirycznych, a ich kolejne modyfikacje świadczą o ich uniwersalnym charakterze i ponadczasowości.

LITERATURA

- Drew, N., & Sarasvathy, S.D. (2002). What Effectuation is Not: Further Development of an Alternative to Rational Choice. Academy of Management Conference, Denver <http://www.effectuation.org/sites/default/files/noteffn.doc> (dostęp: 22.09.2017).
- Johanson, J., & Vahlne, J.-E. (2009). The Uppsala internationalization process model revisited: From liability of foreignness to liability of outsidership. *Journal of International Business Studies*, 40, 1411-1431.
- Johanson, J., & Vahlne, J.-E. (1977). The internationalization process of the firm: A model of knowledge development and increasing foreign market commitments. *Journal of International Business Studies*, 8(1), 23-32.
- Johanson, J., & Vahlne, J.-E. (1990). The mechanism of internationalisation. *International Marketing Review*, 7(4), 11-24.
- Johanson, J., & Vahlne, J.-E. (2006). Commitment and opportunity development in the internationalization process: A note on the Uppsala internationalization process model. *Management International Review*, 46(2), 1-14.
- Johanson, J., & Wiedersheim-Paul, F. (1975). The internationalization of the firm: Four Swedish cases. *Journal of Management Studies*, 12(3), 305-322.
- Sarasvathy, S.D. (2001). Causation and Effectuation: Towards a Theoretical Shift from Economic Inevitability to Entrepreneurial Contingency. *Academy of Management Review*, 26(1), 243-263.
- Schweizer, R., Vahlne, J.-E., & Johanson, J. (2010). Internationalization as an Entrepreneurial Process. *Journal of International Entrepreneurship*, 8(4), pp. 343-370.
- Solberg, C.A. (1997). A Framework for Analysis Strategy Development in Globalizing Markets. *Journal of International Marketing*, 5(1), 9-30.
- Stonehouse, G., Hamill, J., Campbell, D., & Purdie, T. (2004). *Global and Transnational Business: Strategy and Management*, 2nd ed., Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Vahlne, J.-E., & Ivarsson, I. (2014). The globalization of Swedish MNEs: Empirical evidence and theoretical explanations. *Journal of International Business Studies*, 45(3), 227-247.
- Vahlne, J.-E., & Johanson, J. (2012). New Technology, new environments and new internationalization process? In: V. Havila, M. Forsgren & H. Håkansson (eds), *Critical perspectives on internationalisation* (pp. 209-228). London: Pergamon.
- Vahlne, J.-E., & Johanson, J. (2013). The Uppsala model on evolution of the multinational business enterprise: From internationalization to coordination of networks. *International Marketing Review*, 30(3), 189-208.
- Vahlne, J.-E., Ivarsson, I., & Johanson, J. (2011). The tortuous road to globalization for Volvo's heavy truck business: extending the scope of the Uppsala Model. *International Business Review*, 20(1), 1-14.
- Vahlne, J.-E., Schweizer, R., & Johanson, J. (2012). Overcoming the liability of outsidership – the challenge of HQ of the global firm. *Journal of International Management*, 18(3), 224-232.
- Wickham, P.A. (2006). *Strategic Entrepreneurship*. 4th edition. Harlow: Prentice Hall.

Evolution of the Uppsala model of internationalization: towards non-linearity of internationalization of firms

Abstract: The purpose of this article is to synthesize the process of transforming of the Uppsala model of internationalization of the firm from the original one of 1977 to the most up-to-date model of globalization of 2014. This article discusses a total of 6 models proposed by Johansson and Vahlne (in the years 1977, 2009, 2010, 2011, 2013, 2014) showing the way they were transformed and evolved, and the model of 2014 includes high-tech and innovation. This article is based on a literature review – primary sources presenting the concepts of authors of Uppsala models.

Keywords: Uppsala model; stages model; process internationalization

JEL codes: F23, M16

